

6. Кравченко О. Недержавний театр часів війни. *Курбасівські читання*. № 18. 2023. С. 237–241.

7. Мірошниченко О. Вектори інтерпретацій у сучасній українській драмі. *Курбасівські читання*. № 18. 2023. С. 171–178.

8. Пахарчук О., Полонський В. Актуальні питання організаційно-творчої діяльності театрів України у період воєнного стану. *Науковий вісник КНУТКиТ ім. І. К. Карпенко-Карого*. № 32. 2023. С. 1–17.

9. Слущкий В. Український театр і війни. Історія та сьогодення. *Науковий вісник КНУТКиТ ім. І. К. Карпенко-Карого*. № 32. 2023. С. 70–75.

10. Театр у часи війни: як він змінює сприйняття. URL: <https://theatrlab.com.ua/blog/41/teatr-u-casi-vijni-ak-vin-zminue-spriijnatta> (дата звернення 15.02.2026).

11. Цисельська О. Український театр в умовах російсько-української війни: історіографія питання. *Питання культурології*. № 46. 2025. С. 126–137.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-630-3-3>

ЕКСПРОПІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ РОСІЄЮ: ШЛЯХИ ПОВЕРНЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Малиш Б. І.

аспірант історичного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Впродовж століть Росія системно вивозила українські культурні артефакти до власних музеїв і колекцій. Процес ідентифікації та перші спроби повернення українських реліквій з російських музеїв відбувалися у 1917–1921 рр. На офіційному рівні, вперше питання пошуку, ідентифікації та повернення предметів культурно-історичної спадщини України підняв 17 квітня 1917 р. Голова Української Центральної Ради УНР Михайло Грушевський [8, с. 7]. Під час існування Гетьманату була створена комісія на чолі з Х. Вовком, яка до вересня 1918 р. підготувала каталог «Україніка», де були зібрані українські старожитності, що знаходилися в Петрограді [5, с. 25]. Проте з більшовицькою окупацією на майже десятиліття цей процес був призупинений.

Відновлення процесу ідентифікації та повернення культурної спадщини відбулася у 1930 р. Паритетна комісія зафіксувала тисячі українських культурних об'єктів у російських музейних фондах, загальна кількість яких склала 10 096 експонатів, серед яких:

- твори прикладного мистецтва;
- картини;
- візантійські та елліно-скіфські артефакти;
- археологічні знахідки.

Україна мала отримати від Ермітажу 6 916 пам'яток, з Державного російського музею – 2 820, з Державного історичного музею – 375, з Музею порцеляни – 3 [8, с. 73].

Масштаби втрат під час Другої світової війни набули катастрофічного характеру. У цей період було знищено, експропрійовано та втрачено 1,1 млн музейних експонатів лише з 32 музейних установ [4, с. 563], 51 млн томів Книжкового фонду та 46 млн справ ЄДАФ [4, с. 533]. За різними оцінками, довоєнна кількість музейних предметів складала 3–6 млн одиниць. Загальна кількість евакуйованих музейних предметів радянською владою склала 1–2 % [4, с. 560–561].

Внаслідок 10 років російсько-української війни (2014–2024) Росія знищила та експропріювала 2 – 2,6 млн експонатів [2], втрачено 187 млн примірників Книжкового фонду [6]. Загальні збитки сектора культури внаслідок війни складають 22,5 млрд доларів США [12].

Зважаючи на вищенаведені масштаби втрат варто проаналізувати міжнародні прецеденти та досвід реституції культурних цінностей. Одним із найяскравіших прикладів повернення експропрійованих культурних цінностей під час військового конфлікту є окупація Іраком Кувейту у 1990 р. Згідно з Гаазькою конвенцією 1954 р. Ірак зобов'язувався повернути Кувейту викрадені культурні цінності під контролем Організації Об'єднаних Націй. У результаті під контроль Кувейту повернулися 25 082 музейні експонати, викрадені Іраком [4, с. 152].

Окрім військових агресій, варто відзначити й дипломатичні перемовини у питаннях реституції. У 2011 р. Німеччина повернула сфінкса з Хаттуши (статуя Хетського царства II-го тис. до н. е. – кінець VIII ст. до н. е.) до Туреччини. Статуя була знайдена під час розкопок німецькими археологами у 1930-х рр. З 1934 р. вона перебувала на балансі Музейного острова у Берліні. Десятиліття намагань турецьких дипломатів закінчились успішним поверненням експонату на територію походження [1]. Це приклад відходу від колоніальної епохи та бажання сторін будувати рівноправну співпрацю не тільки у культурній площині, закладаючи принципи поваги та історичної справедливості.

Представлені кейси демонструють ефективність міжнародного права за умови політичного тиску та міжнародної координації. У контексті вищесказаного, стисло розглянемо українські кейси та підходи у поверненні культурних цінностей в умовах російсько-української війни.

Після анексії Росією Криму у 2014 р. почалася міжнародна судова справа щодо музейних експонатів колекції «Скіфське золото», які перебували на виставці в Нідерландах. Апеляція до Конвенції ЮНЕСКО

1970 р. та українського законодавства дозволила підтвердити право власності України на колекцію:

- 19 експонатів київського музею;
- 565 експонатів кримських музеїв [10].

Цей кейс став прецедентом міжнародного визнання українського права на культурну спадщину. Варто відзначити, що кейси з повернення українських культурних цінностей, можливі лише у тих випадках, коли вони знаходяться на території цивілізованих країн, апелюючи до міжнародних правил та норм. При перетині російського кордону міжнародні інституції безсилі.

Кардинально протилежним підходом, зрозумілішим для російської сторони, є приклад повернення реліквії митрополита Андрея Шептицького. У 2025 р. внаслідок контрнаступальних бойових дій Збройних Сил України на території Росії українські військові повернули викрадене крісло митрополита з Курщини, яке було незаконно вивезене зі Львова у 1989 р. [3]. Це яскравий приклад повернення культурних цінностей військовим та силовим методом.

Зважаючи на сучасні реституційні приклади взаємодії з Росією, можна зробити висновок про неможливість їхньої реалізації дипломатичним шляхом. Росія демонструє системне ігнорування будь-яких міжнародно-правових зобов'язань, що суттєво ускладнює реалізацію дипломатичних механізмів реституції.

Розглянемо приклад покарання агресора у глобалізованому світі. Після повномасштабного вторгнення в Україну було заморожено понад 270 млрд доларів США російських активів за межами Росії. Станом на 2024 р. країни G7 вже спрямували близько 50 млрд доларів на підтримку України [9]. Предмети російської культурної спадщини також повною мірою експонуються у світі, зокрема у Європі та США. Для прикладу виставка колекції Морозових у Парижі [7], експонати російських регалій та яєць Фаберже у Музеї Вікторії та Альберта в Лондоні [11], полотна Пікассо, Тіціана, Кандинського та інших у Італії та Іспанії [7]. Можливість арешту як окремих російських цінностей, так і цілих виставок дозволила б українській стороні отримати «розмінну монету» для повернення власних викрадених скарбів. У випадку відмови росіян – ці предмети інкорпоровалися б у нові контрибуційні експозиції новітньої історії України. Проте, для реалізації таких максималістських проєктів необхідно проробити ще безліч кроків, починаючи з політичної волі як в Україні, так і серед ключових партнерів, якої нині недостатньо для вирішення критичних питань сьогодення, таких як стабілізація фронту, посилення протиповітряної оборони, міжнародна допомога, захист критичної інфраструктури тощо.

Загалом експропріація українських культурних цінностей є складовою ширшої стратегії Росії щодо культурного знищення та привласнення історичної спадщини. Водночас міжнародний досвід доводить,

що повернення культурних об'єктів є можливим навіть через десятиліття. Ефективне повернення української культурної спадщини першочергово залежатиме від ситуації на полі бою, міжнародної підтримки, економічної ситуації та політичної волі. Збереження та повернення культурних цінностей є не лише юридичним або музейним питанням – це відновлення історичної справедливості, національної пам'яті та важливий елемент збереження Української держави.

Література:

1. Буцко А., Брянцева Д. Сфинкс возвращается: Германия отдала долг Турции. *Deutsche Welle*. 2011. URL: <https://www.dw.com/ru/сфинкс-возвращается-германия-отдала-долг-турции/a-15102209> (Дата звернення 04.03.2026).
2. Втрати музейного фонду України за 10 років сягають близько двох мільйонів предметів. *Укрінформ*. 2024 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3870369-vtrati-muzejnogo-fondu-ukraini-za-10-rokiv-vijni-sagaut-blizko-2-miljoniv-predmetiv.html> (Дата звернення 04.03.2026).
3. Іванова К. ЗСУ біля Курщини знайшли крісло митрополита Шептицького, яке викрав росіянин у 1980-х. *Главком*. 2025. URL: <https://glavcom.ua/country/culture/zsu-bilja-kurshchini-znajshli-krislo-mitropolita-sheptitskoho-jake-vikrav-rosijanin-u-1980-kh-1051406.html> (Дата звернення 04.03.2026).
4. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.
5. Кот С., Нестуля О. Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення. 1917–1918. Київ : Соборна Україна, 1996. 320 с.
6. МКІП наполягає на ратифікації конвенції Ради Європи про захист культурних цінностей. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3763302-mkip-napolagae-na-ratifikacii-konvencii-radi-evropi-pro-zahist-kulturnih-cinnostej.html> (Дата звернення 04.03.2026).
7. Мох А. “Повернути поки неможливо”. Європейські музеї думають, що робити з російськими експонатами. *Pragmatika*. 2022. URL: <https://pragmatika.media/news/povernuti-poki-nemozhливо-ievropeski-muzei-dumajut-shho-robiti-z-rosijskimi-eksponatami/> (Дата звернення 04.03.2026).
8. Нестуля О., Нестуля С. Українські культурні цінності в Росії: спроба діалогу про повернення. 1930. Полтава : Інститут історії України НАН України, 2006. Серія повернення культурного надбання України: документи свідчать. Випуск 4. 331 с.
9. Рикун К. Заморожені активи РФ на понад 270 млрд доларів США: чи має право на ці гроші зруйнований війною бізнес в Україні. *Сусільне Чернівці*. 2024. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/773877->

zamorozeni-aktivi-rf-na-ponad-270-mlrd-dolariv-ssa-ci-mae-pravo-na-ci-grosi-zrujnovanij-vijnou-biznes-v-ukraini/ (Дата звернення 04.03.2026)

10. Строчкова Л. «Крим. Золотий острів у Чорному морі» Хроніка боротьби за «Скіфське золото» України. *Кримська світлиця*. Випуск № 29–32. 2019. URL: <https://crimea-is-ukraine.org/svitlytsa/skifske-zolote> (Дата звернення 04.03.2026).

11. Багдасарова С. Судьбу яйца Фаберже из собрания Виктора Вексельберга решает британское Казначейство. *The Art Newspaper Russia*. 2022. URL: <https://www.theartnewspaper.ru/posts/20220523-cpcv/> (Дата звернення 04.03.2026).

12. RDNA4: Уряд України разом з міжнародними партнерами представили нову оцінку шкоди та потреб на відновлення України. Міністерство культури України. 2025. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rdna4-uryad-ukrayiny-razom-z-mizhnarodnymu-partneramy-predstavlyl-povu-oczinku-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya-ukrayiny/> (Дата звернення 04.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-630-3-4>

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАГОСТРЕННЯ ІЗРАЇЛЬСЬКО-ІРАНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Малімон В. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління, адміністрування
та національної безпеки*

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

У сучасних умовах загострення воєнно-політичної ситуації на Близькому Сході проблема охорони культурної спадщини набуває не ситуативного, а системного характеру. Це зумовлено тим, що культурні об'єкти зазнають впливу не лише безпосередніх воєнних загроз, пов'язаних із руйнуванням, пошкодженням або втратою доступу до них, а й опосередкованих ризиків, спричинених дестабілізацією інституційного середовища, порушенням механізмів обліку, охорони, реставрації та музейного зберігання. У такому контексті культурна спадщина постає не просто як сукупність матеріальних пам'яток і нематеріальних практик, а як важливий носій історичної пам'яті, культурної тяглості, соціальної ідентичності та суспільної стійкості [3].